

en personlig *touch*, som verkar engagerande på läsaren. Dessutom kan det vara vetenskapligt motiverat, eftersom dessa känslor sannolikt har påverkat hans sätt att skriva.

Detta är inte en djärvt nydanande kommentar. Den snarare sammanfattar än utmanar den förhärskande tolkningstraditionen. Men det är också rimligt i en kommentarserie av det här slaget.

Det är originellt att kommentera Filem tillsammans med Jud och 2 Petr. Sakenligt kommenteras det naturligare tillsammans med något av de övriga paulinska fångenshetsbrev (Ef, Fil och Kol). I inledningen försöker författaren se något positivt i detta arrangemang, som han väl själv inte har rått över, genom att hänvisa till texternas gemensamma prägling av grekisk retorik. Men en sådan prägling har även andra paulusbrev, och det är svårt att undgå intrycket att det helt enkelt är av utrymnesskäl som kommentaren till Filem har placerats här. En så styvmoderlig behandling av texten inspirerar dock inte till läsning.

Den ovanliga uppläggningsen av kommentaren — utan inledning med övergripande diskussioner — medför också en del pedagogiska brister. Det är uppenbart att detaljkommentarerna utgår från vissa ställningstaganden i t.ex. författarfrågan (se t.ex. s. 15, not 1, och s. 99) och att hela kommentaren har lagts upp efter en viss föreställning om brevvets komposition. Det hade utan tvekan varit lättare att följa detaljkommentarerna om man redan på förhand kände till dessa ställningstaganden. En inledning med övergripande diskussioner skulle också på ett helt annat sätt inspirera till fortsatt läsning än vad den nuvarande inledningen gör. Man kan ju fråga sig hur inspirerad en «vanlig» bibelläsare blir, då han eller hon på s. 15 börjar med att läsa de tre första verserna i Filem och sedan går över till not 1 med dess korthuggna språk, mängder av förkortningar och förklarade facktermer. Och inte blir det mycket bättre när läsaren når fram till analysavsnittet. Nu används väl kommentarer ofta som uppslagsböcker, men nog är det en fördel om de också kan läsas som en helhet. Dessa brister beror alltså främst på kommentarseriens format, inte på författaren.

Jag har noterat några mindre misstag i detaljkommentarerna. På s. 101 sägs t.ex. att *kai* i 2 Petr 1:3 är samordnande och betyder «och», men eftersom detta *kai* följs av ett samordnande *de* torde det snarare vara adverbialt och betyda «också». Ett annat exempel finns på s. 102, där det står att «tack vare dem» i 2 Petr 1:4 översätter ett uttryck med ett relativpronomen, men vad jag kan förstå är det ett uttryck med ett demonstrativpronomen (*dia touton*). Men dessa små misstag får inga större konsekvenser för tolkningen utan kan betraktas som skönhetsfläckar i en annars välskrivna och läsvärd kommentar, som förhoppnings-

vis möjliggör för fler att bättre lära känna dessa relativt okända nytestamentliga brev, som ger intressanta inblickar i församlingsförhållanden i tidig kristen tid.

Jonas Holmstrand

John Milbank: *The Suspended Middle. Henri de Lubac and the Debate Concerning the Supernatural*. 117 sid. *Grand Rapids: Eerdmans & London: SCM Press 2005*.

John Milbank (M) är en av den engelskspråkiga världens mest belästa, mångsidiga och uppslagsrika teologer, och dessutom «teolog» i ordets klassiska mening, centralgestalt i gruppen «Radical orthodoxy», som bl.a. kan förstås som en fortsättning av *la nouvelle théologie*. Det beror dock mer på denna kongenialitet än på belästheter när hans korta framställning av diskussionen kring Henri de Lubacs (L) *Surnaturel* blir så läsvärd.

Surnaturel (1946, ny ed. 1991) var ett grundskott mot nyskolastikens «tvåvåningstänkande» — tanken att nåden kompletterar naturen med en dimension «övernatur». L gjorde en omläsning av Thomas, och resultatet blev en antropologi där människans väsen redan som natur är riktad mot sitt «övernaturliga» mål, Gud; någon «ren natur» finns inte. Det blir ett helt nytt förhållande mellan natur och nåd, och M (s. 3, cf. s. 104) har *Surnaturel* som sin kandidat till posten som 1900-talets teologiska «nyckeltext».

Encyklikan *Humani generis* 1950 var riktad mot de nya tankarna, och L hamnade i en konflikt mellan sina övertygelser, om förhållandet natur—nåd och om magisteriets roll i kyrkoläran. Universitetsteologen M inser inte riktigt vidden av konflikten, bara konstaterar att L aldrig förmådde skriva den stora bok han planerade om mystiken — det finns bara ett utkast om paulinsk antropologi. L hävdade alltid att encyklikans fördömande inte träffade vad han avsåg, M tolkar det tvärtom, men förloppet rymmer fortfarande många gåtfullheter. L arbetade om *Surnaturel* till två böcker (1965), och skrev sedan, med samma frågeställning, en bok om Pic de Mirandola (1974).

Det är dessa texter, lagda bredvid Thomas' Summor, som är Ms material, och på det är han väl inläst. På kringlitteraturen är det mer sparsamt, M förefaller inte bekant med den ganska omfattande både historiska och systematiska forskning om saken som finns på tyska och i någon mån på italienska, och fr.a. känner han inte till att L skrev ytterligare en bok om precis samma frågor — *Petite catéchèse sur nature et grâce* (1980). När rec. roar sig med att titta i detta «facit» klarar M dock i allmänhet provet väl.

Övergången från franska till engelska skapar dock en uppenbar svårighet — redan i bokens titel talar M om «the Supernatural». 1946 och mycket explicit 1980 hävdar L att ordet *supernaturel* inte är ett substantiv, en pendang till *nature*, utan ett attribut. Hela poängen med *Supernaturel* är ju att komma ifrån föreställningen om en «ren natur», oberoende av Guds nåd. M undviker fällan genom att beskriva Ls nyansats som «a grammar of Christian understanding and practice», ett förhållningssätt där natur och nåd aldrig kan tänkas utan varandra. Detta leder enligt M till en ny sorts ontologi — en kraftfullt utformad «non-ontologi» mittenmellan de filosofiska och teologiska diskurserna, vilka därmed tvingas samman i ett «suspended middle». M kunde här ha anknutit till Ls metodiskt välutvecklade paradoxbegrepp, en sorts metodisk majeutik.

Ms grepp tydliggör i varje fall hur Ms och Ls tänkande är närbesläktade: L undviker enligt M den onto-teologiska fällan, och Ls sätt att göra teologi både «uppifrån» och «nedifrån» uttrycker «givenheten» som teologiserandets utgångspunkt — allt gängse teman i Ms eget tänkande, livligt debatterade.

Människan är enligt Ls (och Ms) Thomas-tolkning till sitt väsen ett *desiderium naturale videndi Deum* och står därmed i en omedelbar nåderelation till Gud. Med denna grundhållning ställer L Barths frågeställning på huvudet: M beskriver det så att *supernaturel* är alltid närvarande i «the ordinary» (han undviker begreppet «det naturliga»), som därmed alltid pekar bortom sig själv — med konsekvenser för analogiläran. Här kunde M direkt ha anknutit till Ls uppsats «Sur la philosophie chrétienne» (1936, bearb. 1979) och till sambandet mellan Maurice Blondels filosofi och Ls fundamentalteologi.

I tre kapitel jämför M andras L-tolkning med sin egen: von Balthasars, några moderata thomisters (ett temanummer *Revue thomiste* 2001) och ett antal teologers påverkade av fenomenologisk diskurs (Marion, Lacoste, Boulnois, Schmutz); inte oväntat finner han sig mest samstämd med de sistnämnda.

M ger förstas L rätt gentemot nyskolastikerna, men för sedan ett samtal med den nutida thomism, som i relation till L och hans uppgörelse med sekelmittens nyskolastik vill hitta en «estetisk kompromiss»; denna hållning ser M ligga nära von Balthasars.

Jag har frågetecken inför denna läsning av von Balthasar. M förstår von Balthasars estetiskt-dramatiska projekt så att det instrumentaliserar skeendet, och liknar det vid Karl Rahners sätt att se på natur-nådmönstret och människan som i någon mening ren natur. L avvisar Rahners tanke på ett *übernatürliches Existential*, men M förefaller inte ha noterat att också von Balthasars har en våldsamt uppgörelse med Rahner

(i *Cordula* 1966) — där von Balthasars syn ligger ganska nära den som M skisserar! Själv såg sig von Balthasar som lärjunge till L — han skrev 1950 till L om sin Barth-bok (1951) att den var en tillämpning av Ls grundtankar.

Ms paralleller mellan L och fr.a. Barth är däremot efterhandskonstruktioner. L förstod knappast tyska, och när han skrev *Supernaturel* kände han inte till Barth och Bonhoeffer; först senare, genom sekundärframställningar (fr.a. Bouillard) och översättningar öppnades tysk teologi för franska läsare, med början på 1950-talet. Om L ens någonsin begrep Barth är väl tveksamt, även om deras frågeställningar var likartade.

I samtal med de nämnda fenomenologiskt inriktade teologerna gör M till slut en mycket radikal (men helt rimlig) L-tolkning, där han utvecklar både skapelse och frälsning ur det nämnda perspektivet «gåva» — «unilateral exchange» med en människa som i grunden är ande, sökande Gud. Intressant är påpekan att för Thomas är en ursprunglig rättfärdighet före fallet omöjlig utan nåd — en tanke som får vidsträckt konsekvenser för rättfärdiggörelseläran: en liknande tanke har David Yeago hos Luther.

När M däremot samläser L med Bulgakovs *Sophia*-spekulation har jag svårt att följa med; den kyrkosyn detta leder till bortser från den tydliga och mycket medvetet utformade roll som växelspelet mellan kyrkan–Kristi kropp och kyrkan–bruden har i hela Ls produktion.

Ms lilla bok är en för framtida forskning oundgänglig och mycket uppslagsrik läsning — men till slut ändå bara en bländande essä, och inte Den Slutgiltiga Analysen av Ls *Supernaturel*.

Peter Bexell

Ingrid Persenius: *Omsorg och mänsklig värdighet. Teoretiska och empiriska perspektiv på förbättringsarbete i Svenska kyrkan med inriktning på begravningsarbetet* (Acta Universitatis Upsaliensis. Psychologia et Sociologia Religionum nr 20). 365 sid. Uppsala universitet, Uppsala 2006.

Ingrid Persenius har tagit på sig den stora och något problematiska uppgiften dels att teoretiskt granska Svenska kyrkan i relation till nutida kvalitetsteorier och systematiskt fördjupningsarbete, dels att utveckla metoder och modeller för förbättringsarbete inom Svenska kyrkan med fokus på en församlings verksamhet vid begravning. Avhandlingen innehåller således en teoretisk reflektion om kvalitetsbegreppet, om organisationsutveckling samt om ledarskaps-/management-/personalteorier samt en empirisk studie av Täby församling. Den senare delen bedrivs som aktions-